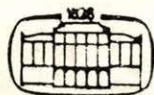

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XCIX. ÉVFOLYAM, 3-4. SZÁM

BUDAPEST, 1988

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

A szerkesztőbizottság tagjai

K. CSILLÉRY KLÁRA, GUNDA BÉLA, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA,
SZILÁGYIMIKLÓS, UJVÁRY ZOLTÁN, VARGYAS LAJOS, VOIGT VILMOS

A szerkesztőbizottság elnöke

BALASSA IVÁN

Szerkesztő

HOFER TAMÁS

Szerkesztőség címe: Magyar Néprajzi Társaság, 1055 Budapest V., Kossuth Lajos tér 12.

Telefon: 326-340

Felelős kiadó: az Akadémiai Kiadó főigazgatója

TARTALOM

Tanulmányok

- Hankóczy Gyula:* Egy kelet-európai lantféle – a koboz (11 képpel, 4 kottával) 295
Tüskés Gábor–Knapp Éva: Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében
(kvantitatív elemzési kísérlet), (26 képpel, 7 táblázattal) 330
Jung Károly: Törökbecsei amulett. Egy néprajzi lelet leírása és értelmezése (3 képpel) 357

Tájékoztató – kutatási áttekintések

- Niedermüller Péter:* Élettörténet és életrajzi elbeszélés. 376

Viták – vélemények

- Szilágyi Miklós, Kocsis Gyula és Nagy Varga Vera:* Vélemények a „Három Város” néprajzáról
Szilágyi Miklós: Novák László könyvéről. 390
Kocsis Gyula–Nagy Varga Vera: „Háromváros”-e a három város? (A ceglédi református
anyakönyvek vizsgálatának társadalomnéprajzi tanulságai) (1 képpel) 395
Bóna István: Vázlat a lakóházak történetéről a Kárpát-medencében 401
K. Csilléry Klára: Hozzászólás Balassa M. Iván: A parasztház évszázadai. A magyar lakóház
középkori fejlődésének vázlata c. könyvéhez 412

Kutatók – életművek

- Sárosi Bálint:* Kerényi György, 1903–1986 (1 képpel). 416
Kerényi György népzenei, néprajzi munkái (vázlatos bibliográfia) 418
Kovács Ágnes: Búcsú Banó Istvántól (1918–1987) (1 képpel) 419
Bibliográfia Banó István néprajzi, folklorisztikai munkásságáról (összeállította *Banó Istvánné*) 421
Dömötör Tekla: Lengyel Dénes, 1910–1987 (1 képpel, bibliográfiával). 422
Tagányi Zoltán: Kazimierz Dobrowolski, 1894–1987 425
Tagányi Zoltán: Józef Burszta, 1914–1987 427

Krónika

- Nagybákay Péter:* Kézművesipar-történeti tanácskozás. Körmeny, 1987. május 19–20 430
Lukács László: A VIII. Nemzetközi Etnographia Pannonica szimpozion. Székesfehérvár, 1987.
május 26–29 433

Ismertetések

- (Részletes jegyzéküket lásd a 484. oldalon és a borító 3. oldalán)

egyik nem is mellékes folyományaként az Európán kívüli törzsi népek művészi alkotókészsége mindinkább a turista piac ellátására szerveződött meg. Így is hatalmas anyagból válogathatott a szerző, és a bemutatás fontos tanulsággal szolgál. Különböző népek faragói, rajzolóí, például az északnyugati parti indiánok, akik saját művészetükben a valóság fölöttébb áttételes visszaadásáról ismertek, az európai embert és produktumait meglepő realizmussal, a részletek és az arányok pontos érzékelésével ábrázolták, technikai korlátokba láthatólag nem ütköztek. Ez a tény ismét aláhúzza azt a ma már közkeletű nézetet, melyet LIPS a következőképpen fogalmazott meg: „Egy adott műalkotás formai és stíluskérdéseivel csak annak a kultúrának az alapos ismeretében foglalkozhatunk, amelyből az a műalkotás származik. Ha a természeti népek művészi megnyilvánulásait elszigetelten és kulturális összefüggésükből kiragadva kíséreljük meg leírni és értelmezni, méghozzá a modern művészettudományból vett ismertető jegyekkel és terminológiával... úgy szükségképpen téves következtetésekre jutunk.”

A kötetet a fekete-fehér fényképek mellett számos szövegekőzi rajz gazdagítja.

Balassa Iván: Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944. Akadémia Kiadó, Budapest, 1985. 380 l.

Mohay Tamás

Köztudott, hogy a XIX. század második felétől a magyarországi parasztság több alsó rétegének megélhetésében egy sor tényező következtében (polarizálódó birtokszerkezet, kiterjedt nagybirtokrendszer, egyidejű munkaerőhiány és munkaerőfelesleg a mezőgazdaságban, terjeszkedő gabonatermesztés, tőke- és hitelszegénység, kedvezőtlen vámhatárok, a mezőgazdaságon kívüli munkalehetőségek csekély száma, szállítási nehézségek stb.) milyen fontos szerepet játszott az aratás. A döntően részéért vagy pénzért, szakmányaiban, napszámósként, summásként végzett időszakos munka a hozzá kapcsolt egyéb munkák sorával együtt ugyanakkor a nagy- és középbirtok kézi munkaerőszükségletét is olcsón biztosította, s ezzel elodázhatta az intenzívebb megújulási törekvéseket. BALASSA Iván, akinek jelentőségét a magyar agrárétnográfiai kutatásokban nem szükséges méltatni, arra vállalkozott, hogy összesítve az aratómunkásokról bőségesen fellelhető szétszórt adatokat, áttekintést adjon életükről. Forrásai között ott találjuk mindenekelőtt az aratószerződéseket, melyekből a legtöbb ismeretet merítette; aztán a törvényeket, a mezőgazdasági, történeti, néprajzi szakirodalmat, önkéntes néprajzi gyűjtők kéziratos munkáit; valamint a statisztikákat, amelyek az első világháború előtt módot adnak a legapróbb részletekig menő országos kép megrajzolására.

A monográfia a GUNST Péter és HOFFMANN Tamás szerkesztette Agrártörténeti Tanulmányok 13. köteteként jelent meg. Módszerében az agrártörténet és a néprajz között helyezhető el: rekonstruál egy alvettetéségekkel, megkötöttségekkel terhes viszonyt munkavállalók és munkaadók között, s közben érzékelteti azt a ki-kipattanó feszültséget, ami a magyar mezőgazdaság kapitalista évszázadában kizsákmányolók és kizsákmányoltak között vibrált.

A könyv tematikai gazdagságát legyen szabad csupán címszószzerűen érzékeltetni: a források és alapfogalmak után tömör áttekintést olvashatunk az aratómunkások 1848 előtti viszonyairól; gazdasági-társadalmi körülményeiről a tárgyalt korszakban; majd a munkaszervezet, a járandóságok, az élelmezés, a kötelezettségek és büntetések kerülnek sorra, s a kötet végén az aratómunkások betegségeiről, szervezkedéséről, szokásairól és hiedelmeiről találunk fejezeteket. Terjedelmes dokumentáció teszi teljessé a kötetet: képmelléklet, irodalomjegyzék (kár, hogy itt nem szerepel a jegyzetkben idézett sok kéziratosa munka), 44 időrendbe állított és háromnegyedrészt eddig kiadatlan aratószerződés (ezeket a szerző gyakran idézi a kötetben, sajnos jegyzeteiben csak az eredeti forráshelyeket adva meg), valamint szó- és szak-, illetve földrajzi mutató.

Az eredmények leckeszerű felmondása helyett álljon itt néhány további kérdés, amelyeket a kötet egyszerre alapoz meg és vet fel az agrártörténet, a néprajz, a társadalomtörténet és a szociológia számára. Milyen hatása volt kisebb-nagyobb történeti változásoknak (gazdasági válságok, kivándorlás, Trianon) a bemutatott korszakon belül a nagybirtokok munkaerőgazdálkodására és azon keresztül az aratómunkások életére? Hogyan különböznek a munkafeltételek a nagybirtokok típusai, fejlettségi szintjei, méretei szerinti? Mennyiben játszott szerepet az aratómunkásság az uradalmakban

megszületett technikai és munkaszervezeti újítások terjesztésében? Milyen okok húzódnak meg az aratórészek, a járandóságok, a munkaszervezeti formák táji és időbeli eltérései mögött? A kötetből és máshonnan is tudjuk, hogy a részesarató kétszeresen is ideiglenes munka; ez felveti, hogy az év többi részében mivel keresték kenyerüket a részesaratók, s milyen táji és időbeli típusok fedezhetők fel ebben? Másfelől: hová lehetett kilépni a részesaratósból mint életformából? A társadalmi felemelkedés vagy süllyedés milyen útjai között választhatott különböző körülmények között az arató? Megszilárdult társadalmi rétegnek vagy átmeneti társadalmi állapotnak kell-e tekintenünk az aratókat? Hogyan találták meg helyüket a falu, a tanya, a mezőváros társadalmában, hogyan illeszkedtek azok változásaihoz? Természetes, hogy effajta kérdések megválaszolásához komoly előmunkálatokra van szükség; ezek megteremtése és kiaknázása a jövő kutatás feladata, amely bizonyára kézikönyvként fogja használni BALASSA Iván könyvét.

H. Sas Judit: Nőies nők és férfias férfiak. A nőikkel és a férfiakkal kapcsolatos társadalmi sztereotípiák élete, eredete és szocializációja. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1984. 245 lap, 57 táblázat, 10 grafikon.

Éva V. Huseby-Darvas

H. SAS Judit szociológus időszerű és hasznos könyve Emile DURKHEIMnek a nemekkel kapcsolatos gondolatait juttatja eszünkbe – azokat a gondolatokat, amelyek olyannyira alapvetőek és nyilvánvalók számunkra ma, de amelyek úttörő jelentőségűek voltak századunk első évtizedeiben az európai, az angol és az amerikai társadalomtudományokban. A *vallásos élet elemi formái* (Les formes élémentaires de la vie religieuse. Paris, 1912.) c. munkájában DURKHEIM megállapította, hogy „a nemekről alkotott fogalmak, akárcsak az időről, a térről vagy a személyiségről alkotott fogalmak arisztotelészi értelemben vett alapvető eszmék, ... ezek a fogalmak irányítják az emberek egymás közötti kapcsolatait, viszonyait”. Az emberek többsége a nemekről alkotott ezen fogalmakat rendszeresen alkalmazza a hétköznapi életben vagy a társadalmi én jelentésének megalkotásában. És ami még jellemzőbb, hogy leggyakrabban úgy alkalmazzák ezeket, és úgy hivatkoznak ezekre a fogalmakra, mint egyértelmű, természetes és triviális valóságra; mintha a nemekkel kapcsolatos fogalmak megváltoztathatatlanok és a „társadalmi tények” által kikezdehetetlenek lennének. Ugyanakkor, ha a nemekkel kapcsolatos (gyakran téves) fogalmak kikezdehetetlenek egy társadalomban, akkor a kulturális normákhoz való konformitás éppúgy mint a deviancia, ezeken a fogalmakon alapul.

Éppen ezért ezek a fogalmak alapvetőek (és bizonyos értelemben általános érvényűek); a nemekről alkotott képzetek csakis abban a *teljes szövetben* alkotnak összefüggő egységet, amelyben alkalmazták őket. Más szavakkal: ha mi meg akarjuk érteni ezeket a képzeteket, akkor a teljes történeti, időbeli, társadalmi és kulturális „szövetet” kell megvizsgálnunk és elemeznünk. Az antropológusok ezt úgy mondanák: holisztikusan kell eljárni.

Ezekkel a problémákkal küzdött H. SAS Judit, és sikeresen küzdött ebben az átgondoltan kutatt, jól szerkesztett és (amennyire ennek a kérdéskörnek a magyar tudományos irodalmát ismerem) hézagpótló tanulmányában, a *Nőies nők és férfias férfiak* c. munkában. Nyilvánvaló, hogy H. SAS legfőbb érdeklődése a jelenlegi magyarországi helyzetre irányult. A 73. és 245. lapok között gondosan megvizsgálta és értelmezte azt, amit a „hazai tenyésztésű” és a „nem egészen hazai tenyésztésű” amerikai antropológusok szívesen neveznek „teljes szövetnek”; bőséges statisztikai és szociológiai adatok bevonásával kiegészítve vázolja azokat a történeti, az idővel összefüggő, társadalmi és kulturális tényezőket, amelyek létrehozzák és folyamatosan fenntartják az egyedi, az összetett és *nem* problémamentes jelenkori magyar képzetrendszert a nemekről.

Ugyanakkor H. SAS világos, hasznos és rövid áttekintése e tárgykör jelentős nemzetközi és multidiszciplináris, tudományos (bizonyos esetekben nem is annyira tudományos) irodalmáról (16–73.) egyértelműen bizonyítja, hogy ő tényleg tudatában van annak a ténynek, és összpontosít arra, hogy a nemekről alkotott téves fogalmak, a merev szexuális szerepek a rugalmatlan sztereotípiák, valamint az ezeket támogató mítoszok és ideológiák táplálják és fenntartják azokat a fogalmakat, szerepeket és